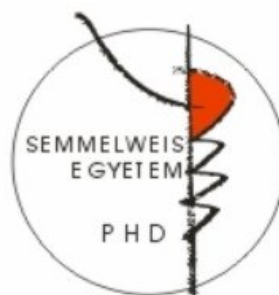

Az edzői munka mint női foglalkozási életpálya

Doktori tézisek

Bodnár Iлона

Semmelweis Egyetem
Spottudományi Doktori Iskola

Témavezető: Földesiné Dr. Szabó Gyöngyi professor emerita, D.Sc.

Hivatalos bírálók: Dr. Farkas János professor emeritus, D.Sc.
Dr. Vasas Livia Ph.D., főigazgató

Szigorlati bizottság elnöke: Dr. Frenkl Róbert professor emeritus, D.Sc.
Szigorlati bizottság tagjai: Dr. Vingender István főiskolai tanár, Ph.D.
Dr. Bognár József egyetemi docens, Ph.D.

Budapest
2012

BEVEZETÉS

Életekről írni annyit tesz, mint személyeket megmenteni a feledéstől. Élettörténeteket elemezni annyit tesz, mint az egyedi tapasztalások mögött megtalálni a közöset. Röviden így foglalható össze ennek a dolgozatnak az ars poeticája. A tapasztalatokban gazdag életúttal rendelkező edzőnőkkel készült interjúk elemzésének célja, hogy ezt a hazánkban kevésbé kutatott foglalkozást új szemszögből, női szakmai pályafutásokon keresztül vizsgáljam. Ugyanakkor az elmúlt évek honi nőkutatói, társadalom- és kultúrtörténeti publikációi között is kevés sporttal foglalkozó írást találunk.

A témaválasztásra és a feldolgozásra egyaránt hatással voltak külföldi feminista és interpretatív sportszociológia írások. E két irányzat nemzetközi elfogadottsága ellenére hazánkban még viszonylag kevés ilyen publikációt olvashatunk, így az elméleti megközelítés szempontjából is járatlan utat választottam.

CÉLKITŰZÉSEK

A nők sportbeli helyzetének komplex elemzésekor a társadalmi, a szervezeti és az egyéni szint egymásra hatását kell figyelembe venni. Ennek megfelelően kutatásom célkitűzésrendszere a következő témákra irányul:

- társadalmi szint: a nőknek a versenysportba való belépésekor kibontakozó társadalmi diskurzus elemzése
- szervezeti szint: a foglalkozás elvárásai, szerepjellegzetességei; szervezeti támogatás mértéke; sportvezetőkkel, férfi kollégákkal, sportolókkal kialakított kapcsolathálózat feltárása
- egyéni szint: személyiség és értékrendszer; a foglalkozási és a családi női szerepek ütközéséből adódó konfliktusok megoldási stratégiáinak feltárása

ELMÉLETI KERETEK

A célkitűzésként megfogalmazott komplexitás megvalósítása érdekében több szociológiai elméletet is használok. A dolgozat elsődlegesen a Goffman nevéhez fűződő szerepelméletre épül. Az edzőnői életút szerepeinek – sportoló, edző, családi női szerepek – és a társadalmi nem történeti diskurzusának elemzéséhez már felhasználok a szerepelméletnek az 1990-es években kibontakozó új vonulatát is.

A szervezeti és a személyes szint vizsgálatát egyaránt a kapcsolathálózati elemzésre építem. Ezt kiegészítem a szervezeti támogatást és a szervezeti tagságot vizsgáló szervezetelméleti kutatásokkal és mikropolitikai elemzéssel, ami a szervezet és az egyén közötti (szimbolikus) kommunikációt elemzi.

Az edzőnők sportolói pályafutásának elemzéséhez Luhmann szociális rendszerek működéséről alkotott elméletét alkalmazom.

A tanuláselméleti írások közül azokat a publikációkat használom, amelyek a szakértelem, a szakértői tudás kialakulásával és sajátosságaival, illetve a reflektív tudással foglalkoznak.

MÓDSZEREK

Kutatásom célrendszerének megfelelően választottam ki a kutatási módszereket. A történeti jelleg, az életpálya végigkövetése és a személyes tapasztalatok felderítése érdekében két módszert alkalmazok: a kritikai diskurzus elemzést és a narratív életinterjút.

A diskurzuselemzés a történelmi kutatások egyik alapvető módszerére, a forráskritikára épül, amelyet a foglalkozástörténeti résznél is alkalmazok. A források, dokumentumok elemzésénél a belső, tartalmi kritikára összpontosítok. A történeti előzményeket kutató két rész nemcsak módszertanában, hanem céljában is közös: a háttérét képezi az élettörténeteknek. A társadalomtörténeti háttérnek ott kell lennie az elemzésben, még ha az interjúalany életének elmesélésekor nem is hivatkozik erre, vagy nincs tudatában ezek hatásainak.

A kvalitatív kutatások leggyakrabban használt módszere az interjú, melyek közül én a narratív életinterjút alkalmazom. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy:

- folyamatában, történetiségében követhessem végig az interjúalanyok pályafutását, öntudatuk alakulását;
- az edzőnők határozhassák meg szakmai identitásuk fontos elemeit, a férfiak által kidolgozott szerepmmodellhez való viszonyukat;
- kérdezési technikája révén az edzőnők befolyásolásmentesen mondhassák el saját konstrukciójukat; belső döntéseiket, motivációikat, attitűdjeiket legmélyebben feltárják;
- az egyéni, a szervezeti és a társadalmi hatások együttesét, egymásra hatását vizsgáljam.

Az interjúk adatainak feldolgozásánál a célkitűzésekben megadott témáknak megfelelő jelentésegységeket kerestem. A végső szövegváltozatban az interjúrészletekben megváltoztattam, illetve elhagytam minden olyan részletet, amely esetleg sértené az edzőnők személyiségi jogait, anonimitását.

Mintavétel

A foglalkozás teljes profiljának, a sportrendszer horizontális és vertikális szintjeinek áttekintése érdekében olyan interjúalanyokat kerestem, akik hosszú távon foglalkoztak felnőtt versenyzőkkel vagy válogatott sportolókkal. Összesen 14 interjút készítettem el az alábbi sportágakban: atlétika, kajak-kenu, kézilabdázás, lövészet, röplabdázás, sífutás, torna, úszás és vívás. Az interjúalanyokkal előzetesen csak azt közöltem, hogy az edzőnők a kutatási témám, a beszélgetést pedig ugyanazon mondattal indítottam: „Kérem, mesélje el nekem az életének azokat az eseményeit, élményeit, amelyek mint edzőnőnek fontosak!” A főnarratíva után kérdéseket tettem fel egyrészt az elmeséltekkel kapcsolatban, másrészt olyan témákra utaltam, amelyeket a szakirodalom áttekintése után fontosnak tartottam.

EREDMÉNYEK

Társadalmi diskurzus a női versenysportról

A női versenysportot ellenzők érvelési rendszerére jellemző, hogy tárgyként, biológiai testként kezelik a nőt, így a sport mentális hatásairól esetükben vagy hallgatnak, vagy mellékes dolognak tüntetik fel. A férfiak az általuk felállított normatív esztétikai kategóriákkal – graciozítás, báj, kecsesség stb. – megpróbálják fenntartani a status quót: továbbra is ők akarják meghatározni a nőies viselkedés kritériumait, illetve a nők által üzhető sportágak körét. Választás elé állítják a nőt, mert felfogásuk szerint a férfias társadalom által sikeresnek tartott nő és a sportoló nő egymást kizáró kategóriák.

A diskurzusban a férfiak érvelési rendszerének az alapját képezi a férfiasság pozitív énreprezentációja: a számukra kedvező információk, tények hangsúlyozása, kizárólagos birtoklása, az őket érintő negatív ismeretek elhallgatása mellett. Az érvelés látszólagos objektivitása – tudományos, elsősorban orvosi tényekre való hivatkozások – ellenére a vitában mindvégig jelen vannak az értékelő, erkölcsileg minősítő momentumok. Ennek legnyilvánvalóbb formája a bűnbakképzés: a sportolás miatt elférfiasodó nők nem lesznek képesek hozzájárulni a nemzeti tragédia feldolgozásához.

A kezdeti dominancia lehetőséget ad a férfiaknak a téma fekete-fehér, pozitív-negatív ábrázolására, de a diskurzus előre haladtával a témát kizárólagosan meghatározó szerepkörből fokozatosan átváltanak a tanácsadói szerepre. Az irányítást még ebben a szakaszban is megpróbálják maguknak vindikálni, de a nők személyes sikerei és eredményei ezt egyre kevésbé engedik meg számukra. Ugyan a nők eleinte csak alacsonyabb szakmai presztízzsel rendelkező kiadványokban, szűkebb olvasó rétegekhez tudnak eljutni írásaikkal, de a személyes tapasztalatokból leszűrt tudásuk hitelesebb a sportpolitikusok elméleti konstrukciójánál.

A korabeli statisztikai adatokból kiviláglik, hogy a nemzetközileg is számottevő női sportsikerek mögött nem egy nagy létszámú, szervezett és kiterjedt női sport van. Területi és társadalmi koncentráció figyelhető meg, mert az iskolát, tanulást abbahagyó lányok rendszeres sportolása majdhogynem megszűnik; a női sport nagyváros-, pontosabban Budapest-centrikus; a középrétegek szabadidős tevékenysége. A női versenysportot ellenzők reagálása túlzott érzékenységet mutat. Ennek a heves reakciónak alapvetően két oka van. Az egyik az állami politika szintjére emelt „fajegészségügyi kérdés”, a „sokemberprobléma”. A másik ok, hogy a sport nem egyszerűen egyike a férfias világoknak: a férfi ideáltípusa mutatkozik meg a sportpályákon. Annak a hegemon maszkulin típusnak a konstrukciója teremődik meg e tevékenység során, aki nemcsak a nők, de a többi, az erre a szerepre alkalmatlan férfiak felett is uralkodik.

Az edzői foglalkozás története

A 20. században a sportélet három irányból kaphat impulzusokat: a civil szférától, az államtól és a gazdasági élettől. A múlt század első felében a civil szféra sportágai nem edzőigényes sportágak, illetve a középosztály szűkös volta miatt a terület eltartóképessége is korlátozott. Az állami szerepvállalás az iskolai testnevelésre koncentrál, ahol azonban a testnevelő tanárok kapják az irányító szerepet. A piaci alapon szerveződő professzionális sport csak a labdarúgásban jön létre, amely azonban alacsony társadalmi presztízzsel rendelkezik, ami kihat az ott foglalkoztatott edzők megítélésére is. A kedvezőtlen tendenciák ellenére a foglalkozás professzionalizálódásának mind a négy területén – teljes munkaidős alkalmazás, képzési programok kidolgozása, szakmai szervezetek létrejötte és a tudományos háttér megteremtése – vannak kezdeményezések, de ezek nem elég átfogóak és nem elég időtállóak. Az edzőkérdés ugyan elmozdul a klubszintről, és szövetségi, országos szintre emelkedik, de állami támogatásban nem részesül. Ugyanakkor a hivatássá válás legfontosabb kritériumát

teljesítik a szakma képviselői, mert létrejön egy rendszerezett szakértelem, amelyik egészen a hatvanas évekig megalapozza a magyar sportsikereket.

Az 1960-ban megindított főiskolai szintű képzéssel a szakma nagyon fontos lépést tesz meg, értelmiségi szakmává válik, betagozódhat a hivatásnak tekintett foglalkozások közé. Az állami segítség következménye, hogy a szakma önszerveződése elsorvad, teljesen kiszolgáltatottá válik a sportpolitikának, a sportvezetésnek. A rendszerváltást követő gazdasági és társadalmi kihívások akkor érik a szakmát, amikor nemzetközi szinten is lépéskényszerbe kerül. Egyszerre kellene több irányú elvárásnak megfelelni, és ekkor mutatkozik meg igazán a szakmai szervezet, egy védőernyő hiánya. Nem átfogó, a szakma egészét érintő megoldások születnek, hanem egyéni-sportági sikertörténetek találunk. A foglalkozásnak sem a társadalmi elvárásokat teljességgel tükröző szerepleírása, sem a szakma által kollektíven kidolgozott identitásképe nem rögzül. Az edzőnk beilleszkedését, elfogadását nehezíti az ilyen képlékeny, szimbólumokra és hitekre épülő, a már pozícióban lévők által működtetett szerepfelfogás.

Edzőnk szakmai pályafutása

Az edzőnk életútja megfelel a szakma elvárásainak: hosszú sportolói pályafutás, amely alatt magas szintű szakmai ismeretekre tesznek szert. Az edzői foglalkozásra való alkalmasságuk nyilvánvaló lehetne nemcsak számukra, hanem környezetük számára is, feltételezhetnénk egy tudatos pályaorientációt és -választást. Erről azonban nem beszélhetünk, annak ellenére, hogy aktív sportolói időszakukban már testnevelő tanári, illetve (szak)edzői végzettséget szereznek, de a tanulás mögött nem áll határozott döntés, elképzelés. Sodródnak későbbi foglalkozásuk felé. Ennek a sodródásnak az egyik oka, hogy nem áll rendelkezésükre (női) szerepmódel, amit követhetnének.

A szakma által alapvetőnek tartott gyakorlati és technikai, szervezési ismereteket a sportpályafutásuk alatt elsajátítják, de a gyakorlat mellé odateszik az elméletet is.

A szakmai identitás milyenségét meghatározza az elméleti keret, amelynek segítségével értelmezi az egyén a tapasztalatait. Ez a tudásalap értékeket, előírásokat, szabályokat és módszereket egyaránt tartalmaz. Az „edzői út” a módszerekre épít. Az edzőnk a tanulással, a formális képzéseken való részvétellel tudásuk elméleti alapjait, az értelmezési keretet szélesítik. Edzői pályafutásuknak ez már az aktív szakasza, amikor elébe mennek a történéseknek, ők próbálják meg alakítani, irányítani az eseményeket. Amíg a pályakezdést a gyengeség felszámolása jellemzi, addig ebben a szakaszban az erősségek dominálnak már. Ebben a minőségi ugrásban benne rejlik az is, hogy az edzősége már mint hivatás tekintenek.

Edzőnők sportszakmai kapcsolatrendszere

A sportegyesületek mint munkahelyek kevésbé szabályozottak, struktúrájuk és foglalkozási szerepeik nincsenek pontosan körülhatárolva. Ezért a vezetők formális és informális mozgástere viszonylag nagy. Az edzőnők és a sportvezetők kapcsolatának ez a legfontosabb momentuma. Az informális kapcsolatrendszernek köszönhetően kerülnek a pályára az interjúalanyok. A versenysport piramisán felfelé haladva a szervezethez, a vezetőkhez való viszonyuk megváltozik. A sportvezetők a teljesítményre hivatkozva kiszorítják a nagyobb rizikót jelentő nőket, így megerősítik a férfi dominanciát. Az egyik interjúalany háttérembereknek nevezi a vezetőket, akikre egy jelzõt használ: életveszélyesek. A súrlódás egyik oka, hogy az edzőnők maguk is jó vezetők, munkájuk egy részét az ilyen típusú feladatok teszik ki.

Az észlelt szervezeti támogatás befolyással van a munkatapasztalatokra is: az egyén milyen visszajelzéseket, felhatalmazásokat és jogosultságokat kap a foglalkozás gyakorlása során. Ezek a támogató megerősítések nemcsak a sportvezetőktől, hanem a kollégáktól is érkehetnek. A kollegiális kapcsolatrendszernek egy kényes mozzanata, hogy ki kitől kér tanácsot, ki kinek segít. Ez az elismerésnek egy nyílt formája, ami azonnal kitudódik, elterjed a szakmai körökben. A férfiak a szakmai kompetencia hiányának vélik, ha nő kollégájuk kérdez tőlük valamit. Részükről a nem kérdezés pedig azt fejezi ki, hogy nem tekintik a nőket ellenfélnek, számításba sem jöhetnek a szakmai versengésben. A szakma férfias felsőbbrendűségének egyik megőrzési módja ez a viselkedés.

Az edzőnők arra törekednek, hogy a szakmai célok mellé fölzárkóztassák, azzal egyenértékűvé tegyék a pedagógiai célkitűzéseket, azok megvalósítását. Ez a gazdagabb célrendszer lehetővé teszi, hogy többsíkú viszonyrendszert építsenek ki sportolóikkal.

Az akaraterő, a küzdőképesség, a gondolkodási és improvizációs készség azok a tulajdonságok, amelyekről az edzőnők úgy vélik, hogy a sportolók viselkedését leginkább kiszámíthatóvá teszik. Az általuk ideálisnak tartott együttműködést ezekre építve tudják elképzelni. A sportolókkal kapcsolatban többen is megemlítették a ráhangolódás fontosságát. Ezt tartják a női edzők ösztönös – a férfiakra kevésbé jellemző – hasznos tulajdonságának. A “női ösztönök” vagyis szakmai és érzelmi intelligenciájuknak együttes működéséből adódó döntéseiket, cselekvéseiket.

Edzőnők és család

Az edzőnők, amikor ezt a pályát választják, akkor – sportolói múltjukból adódóan is – tisztában vannak az extra munkafeltételekkel, követelményekkel, nem okoz belső konfliktust a megfelelés. Ütközések a családalapítással kezdődnek. Munka-család konfliktus azért alakul ki, mert mindkét területen el akarnak érni bizonyos célokat, így látja biztosítottnak élete egyensúlyát. A célok összegyűrésének következménye, hogy a munka világából a magánélet felé, és a magánélet felől a munka felé érkeznek kihívások. Megpróbál racionális, minél eredményesebb döntést hozni, de minél nagyobb a foglalkozás iránti elköteleződés, az energia-befektetés, annál valószínűbb a családi szerepekkel való ütközés.

A válási rizikófaktorok magas száma ellenére magánéletük is sikeres, mert a férfiak is fontos értékhordozó, értékképző tevékenységnek tekintik a sportot. Ezt az értékconszenzust, a családi élet szervezését nem borítja fel a gyermekek érkezése sem, mert a férfiak nem csak elviselik feleségeik foglalkozását, hanem el is ismerik, és ennek megfelelően alakulnak a családi szerepek. A gyermekek nevelésében nem csak a férfiak, hanem a nagymamák, az edzőnők édesanyjai vállalnak pótolhatatlan szerepet.

A két terület, család és szakma értékek tekintetében, elméletben egyformán fontos az edzőnőknek. Az elbeszélések szintjén meg tudják tartani az egyensúlyt, de a cselekvések szintjén nem. Döntési helyzetben a családi kötelezettségeket alárendelik a munkának. Ebből adódik az a lelkiismeret furdalás, ami mindegyik interjúban benne van. Családi áldozathozattal tudják teljesíteni a munkahelyi elvárásokat. Ugyan döntéseiket a férfiak beleegyezésével, támogatásával hozzák, de főleg a gyerekek nevelésétől való távolmaradásuk mély nyomot hagy bennük.

A munkáját állandó készenlétben, folyamatos bizonyításban végző ember számára felértékelődik a háttér, a család nyújtotta biztonság, bizalom és elfogadás. A külső kapcsolatok hiányát, gyengeségét és bizonytalanságát ellensúlyozni tudja az erős családi, rokoni és baráti hálózat. Önbecsülésük, önértékelésük felértékelődött forrása lesz ez a kapcsolatrendszer a rátermettségüket, szakmai kompetenciájukat ambivalensen visszajelző szakmai környezettel szemben. A családtól kapják meg azt a támogatást, azt az erőt, ami nem csak a pályán maradáshoz, de a szakmában történő előbbre jutáshoz is elengedhetetlen.

MEGBESZÉLÉS

Témaválasztásommal a hazai sporttudomány és a nő kutatások által eddig nem kutatott területet vizsgáltam, így számos szempontból új eredményekkel tudtam hozzájárulni mindkettőhöz. Nem csak a kutatási témából fakad a dolgozat eredetisége, hanem az alkalmazott módszerekből is. Itt nem csak a már említett narratív életinterjúra gondolok, hanem a történeti szemléletre, a makro-, a mezo- és a mikro szintű megközelítés alkalmazására is. A téma ilyen szempontok szerinti feldolgozása tette lehetővé, hogy ne csak a jelenlegi helyzetre világítsak rá, de a múltat ismerve, a szakma jövőjére nézve is tegyek néhány megállapítást.

A testtel kapcsolatos diskurzusok megszorodnak a 20. században, mert a szimbolikus és az anyagi kultúrának is részét képezi a test: ideák, társadalmi normák kapcsolódnak hozzá, de egyben eszköz is, amelyet használni, feldíszíteni, „fogyasztani” lehet. A test sokoldalúsága miatt egy meghatározott időszakban egy adott társadalomban párhuzamosan több testfelfogás is él. Ezek diskurzusában három irányból érkeznek döntő hatások: a civil, az állami és a piaci-gazdasági szféra felől. A női versenysport eredendően civil kezdeményezés, egy újítás, amely sérti a tradíciókat. A küzdőképes, az akaraterős nő felbukkanása a férfi szerepfelfogást is veszélyezteti. A társadalmi nemi szerepek egymástól nem elválaszthatók, dinamikus együttmozgás van közöttük. A 20. századig ezt a mozgást, a területek felosztását a férfiak önhatalmúlag végezték, jogot formálva a nőiesség és a nőies test meghatározására. A sportolás nyújtotta új testtapasztalás lehetővé teszi a nőknek, hogy megkérdőjelezzék, majd megváltoztassák a tradíciókat. Pontosabban a korra jellemző testkultúrák közé egy újat emeljenek be.

A történeti áttekintés alátámasztja a jelen feminista kutatásainak eredményét, miszerint életünk során többször is állást kell foglalnunk saját testiségünkkel kapcsolatban. Fontos, hogy ezt aktív, alkotó módon tegyük, ne engedjük át ennek jogát másnak, környezetünknek. Test és tudat dinamikája abból is adódik, hogy nem a testünk érzékeli a testünket, hanem személyiségünknek, tudatunknak vannak tapasztalásai róla. Ez a tapasztalás pedig függ attól, hogy a testet mennyire tekintjük meghatározónak, a magaviseletét eleve elrendelőnek. Az aktív testmeghatározás egyben cselekvő én-meghatározás is.

A történeti áttekintésben bemutattam a női sportolói szerepkör társadalmi elfogadásának folyamatát. Az edzőnők egy hasonló utat járnak be a foglalkozáson belül is, mert az edzői szerepkör a sport egy másik hatalmi szintjéhez tartozik. Ennek a hatásmechanizmusnak a legizgalmasabb kérdése, hogy a sportolói szerepben megszerzett, a rendszer által magasra értékelt képességeket és készségeket a pályaválasztás kapcsán ugyanaz

a rendszer miként ítéli meg. Egy férfiasnak tartott szakma a rátermettséget, a tudást mennyire tudja függetleníteni a társadalmi nemtől. A foglalkozás felé sodródás, a pályára történő kiválasztás azt jelzi, hogy nem szervezeti, hanem egyéni, személyes támogatás áll a szakmaválasztás mögött. Ezért a pályán, a sportban való maradás egyik kulcskérdése épp a szervezeti, a strukturális reagálás lesz: mennyire lesz képes maga az alrendszer alkalmazkodni a nőkhöz, tanulni a nőktől.

Az edzői szakma, amikor a sportolói múltat a pályaalakmasság feltételeként jelöli meg, akkor ennek a tudásnak a meglétére épít: hosszú, magas szintű pályafutás = kiterjedt tapasztalat. Az edzőnők azonban nemcsak deklaratív tudással rendelkeznek, hanem bizonyítási kényszerhelyzetükből adódóan már sportoló korukban is átszervezik, strukturálják ismereteiket vagyis proceduális tudásra tesznek szert. Az ilyen rendszerezett tudásanyag az alapja a szakértelemnek. Ennek megléte ellenben sem bennük, sem a környezetükben nem tudatosul. Személyes képességeiknek a tudatos számba vétele mellett az alacsony társadalmi támogatottság hiánya okozza a sodródó pályaválasztást.

Az új foglalkozási szerephez új női szerepelvárások is tartoznak, amelyek mindig szervezeti szinten konstruálódnak és nem a kollegiális kapcsolatok szintjén. Erre a váltásra az edzőnők nincsenek felkészülve. Részben azért, mert a szervezet informális csatornáin keresztül kapnak lehetőséget a foglalkozás gyakorlására, és ez az elfogadásnak a jele. Az utánpótlás-nevelés, a sportág alapjainak elsajátíttatása nem teljesítmény-központú, ezért itt nagyobb teret engednek a nőknek tulajdonított tulajdonságoknak, képességeknek. A szervezet ezen a szinten még értékeli is azokat. A sportolók életkorának emelkedésével és a versenyrendszerben felfelé haladva a teljesítmény-diskurzus lesz az uralkodó, és a nőket eredményeik ellenére elsődlegesen nem szakemberként érzékeli a rendszer, hanem társadalmi nemük alapján.

Konfliktuskezelésükben többféle stratégiát alkalmaznak. Döntően a foglalkozás szerepjellegzetességeire támaszkodnak: az edzői munka autonóm jellegét és az edző-sportoló kapcsolat fontosságát használják ki. Az út, amit bejárnak más és más, de a férfi kollégáikhoz hasonlóan az ő céljuk is a teljesítmény, mert ezt tartják a legfontosabb legitimáló tényezőnek. Eközben szerepfelfogásuk megváltozik, de a számukra fontos elemeket nem tudják elfogadtatni a szakma egészével: az elméleti képzés fontosságát; a sportolók felkészítésének holisztikus felfogását; edző és sportoló folyamatos tanulásához szükséges környezet biztosítását. Ennek oka, hogy számuk a szervezeteken belül nem éri el a kritikus tömeget. Nem lépik át azt a határt, ami után a környezet már nem tudja figyelmen kívül hagyni megközelítésmódjukat, felfogásukat. A sportban oly gyakran emlegetett álomhatárnak is

tekinthetjük ezt a 30%-os részvételi arányt, mert „egykeségük” és elszigeteltségük miatt nekik az együttműködés és a szolidaritás lazább formái sem adatnak meg. Az edzőnők személyiségüket mozgató motívumok közül én-védelmük érdekében korlátozzák a sportban a női szerep (én-)kifejezési formáit. Felfogásuk szerint ez teljes egészében a magánélethez tartozik, a családnak kell megmutatni ezt az „arcukat”.

KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásom leírható a test – tudás – hatalom fogalomhármassal. Akár a női sportot, akár az edzői foglalkozást tekintjük, mindkettő a testhasználatról, az abból származó önismeretről és tudásról szól. Egy olyan tudásról, ami döntően a 20. század terméke.

Az edzőnők által említett hosszú, egy egyesülethez kötődő sportpályafutás, ami a pályaválasztáshoz szükséges bizalmi kapcsolatot adja, ma már a legtöbb sportágra nem jellemző. A szakmának, a sportági szakszövetségeknek ki kellene dolgoznia egy olyan támogató rendszert, amiben már a sportpályafutás vége felé lehetőséget adnának az edzősködéssre való felkészülésre. A szakmára történő toborzásnak egy sokkal tudatosabb formáját kellene kialakítani a nők esetében. Ezt csak akkor lehet sikeresen megvalósítani, ha a foglalkozás férfias szerepfelfogását is módosítják.

A sportban a gazdasági élet egyre fokozódó térnyerése sincs kedvező hatással az edzőnők helyzetére. Egy női edző alkalmazása újítást jelent, ami kockázatokat rejt magában. Ahogy emelkednek a tétek és a várható haszon, úgy csökken szervezeti szinten a kockázatvállalás mértéke, ugyanakkor megnő az informális csatornák fontossága, a kapcsolati tőke befolyása. Ezek egyike sem kedvez a nők számára, mert ezek a tendenciák vezetnek az üvegplafon jelenséghez. Itt kell megemlíteni a sportvezetőket, mert kiemelt szerepük van az értékek körforgásának elősegítésében, a társadalmi elvárások pontos érzékelésében. A magyar sport sokat emlegetett megújulásának egyik kulcskérdése, hogy a jelen gazdasági és társadalmi környezetben a sport miként tud a kihívásokra adekvát válaszokat adni. A sportvezetők feladata lenne a civil, az állami és a piaci értékek és normák összeegyeztetése, egyensúlyba hozása, a gazdasági életben is terjedő társadalmi felelősségvállalás sportos közegben történő alkalmazása.

Az edzői foglalkozás hivatás jellegének hosszú távon történő biztosításához a szakmának két területen kell előre lépnie. Az egyik a képzés, amelyen belül előtérbe kell helyezni a reflektív gondolkodásmód elsajátítását, mert ez biztosíthatja a szakma nyitottságát, megújulási képességét. A képzés minden szintjén elengedhetetlen a közjó, a társadalmi hasznosság hangsúlyozása, a szakma gyakorlásához szükséges etikai normák elsajátítása. Az

ideáltipikus edzői felfogásnak megfelelő magatartásmód általánossá tétele a cél, és nem egy-egy sportág vagy egyesület szokásrendjéhez igazodó normák átörökítése. A képzés átalakítása csak akkor lesz hatékony eszköz, ha a szakma kontrollt tud gyakorolni az álláshoz való jutás felett is. A végzettségeket és a foglalkozási ranglétra fokozatait, az ellátandó feladatok körét egy szakmai testületnek kellene egymáshoz rendelnie, és a kritériumok betartása felett őrködni. Ezt részben a testkulturális képzés szóródása miatt, részben a sport gazdasági vállalkozás jellegéből adódóan nehéz kivitelezni. E hátráltató körülmények mellé még felsorakozik a hazai sport szervezetének töredezettsége, a megmaradt elemek ellenérdekeltsége. A szabadidősport és a versenysport illetve az egyes sportágak nem éppen idillikus egymás ellenében élése. Nehéz ilyen feltételek mellett egységes szakmai fellépést és képzést kialakítani.

ÖSSZEFOGLALÁS

A sportot, így az edzői foglalkozást is férfi dominancia jellemzi. Disszertációmban azt vizsgáltam, hogy a nőknek milyen ellenállással kell megküzdeniük, amikor ezeken a területeken akarnak érvényesülni. A múlt század elején kibontakozó női versenysport olyan testtapasztalást ad a nőknek, amelyre támaszkodva megkérdőjelezhetik az addigi hagyományos felfogást: esendő, segítségre szoruló, bájos, de törékeny nő helyett a küzdőképes, akaraterős típust jelenítik meg. Az ekkor kibontakozó diskurzus tétje nem más, mint a nők joga a testük feletti rendelkezéshez és az ebből következő én-meghatározáshoz. A női sport viszonylagos térnyerésével egyidőben zajlik az edzői foglalkozás elkülönülése, szakmásodása. A sportnak a klubszintről történő elmozdulása, a versenyrendszer kiépülése, a sport nemzetközi erejének növekedése maga után vonja a minél hatékonyabb elsajátítás és végrehajtás követelményét. Ehhez szükség van egy külső megfigyelőre, egy tekintetre, ami fegyelmező erővel bír. Egy olyan személyre, akinek tudása és tapasztalata elegendő ahhoz, hogy hatalmat gyakoroljon a sportoló és a csapat fölött. A hatalomgyakorlásnak az alapja a sportolói pályafutás alatt megszerzett, a testükben felhalmozódott deklaratív tudás. Az interjúalanyok, amikor az edzői foglalkozást választják, rendelkeznek ezzel a tudással, de ez nem tudatosul bennük. Edzőként nemcsak szakmai tudásukat kell átalakítaniuk, hanem a sportegyesületet mint szervezetet is újra kell tanulniuk, mert az elvárások egészen mások velük szemben szakemberként és nőként egyaránt. A sport versenyrendszerében felfelé haladva egyre inkább a teljesítményelv az uralkodó, de a nőket eredményeik ellenére elsődlegesen nem szakemberként érzékeli a rendszer, hanem társadalmi nemük alapján. Konfliktuskezelési stratégiáikban döntően a foglalkozás szerepjellegzetességeire

támaszkodnak: az edzői munka autonóm jellegét, az elméleti képzés fontosságát; a sportolók felkészítésének holisztikus felfogását, edző és sportoló folyamatos tanulásához szükséges környezet biztosítását hangsúlyozzák. A token szituációban önkorlátozó cselekvésük kisebb részben az edzői, nagyobb részben a női szerepben érhető tetten. Én-védelmük érdekében munkahelyükön korlátozzák a női szerep (én-)kifejezési formáit, felfogásuk szerint ez teljes egészében a magánélethez tartozik. Család és szakma egyenrangúsága mellett döntéseiknél hivatásukat részesítik előnyben, de a biztos családi háttér ellenére vagy éppen ezért, választásuk belső vívódást eredményez.

Saját publikációk jegyzéke:

1. Bodnár Ilona (2003): A nők és az edzői pálya avagy a nőket megedzik. In: Pető A. (szerk.): *Társadalmi nemek képe és emlékezet Magyarországon a 19-20. században*. Budapest, Nők a Valódi Esélyegyenlőségért Alapítvány, 221-245.
2. Bodnár Ilona (2003): Társadalmi diskurzus a női sportról a múlt század első felében. In: Földesiné Szabó Gy, Gál A (szerk.): *Sport és társadalom: válogatás doktoranduszok írásaiból*. Budapest, Magyar Sporttudományi Társaság, 116-133.
3. Bodnár Ilona (2003): Múlt századi dilemmák a nők sportolásáról. *Sporttörténet*, 1. 10. 53-55.
4. Bodnár Ilona (2004): Nemcsak a sportoló, az edző is kiéghet. *Magyar Edző*, 7. 3. 34-36.
5. Bodnár Ilona (2005): Könyvismertetés. *Kalokagathia*, 43. 1-2. 130-138.
6. Bodnár Ilona (2005): Career choice and dynamics of career building women coaches. In: Földesiné Szabó Gy, Gál A (szerk.): *New Social Conditions in Sport: 1990-2005*. Budapest, Magyar Sporttudományi Társaság, 160-174.
7. Bodnár Ilona (2005): Lealacsonyítják-e a nők a sportot? In: Palasik M. – Sipos B. (szerk.): *Házastárs? Vetélytárs? Munkatárs?* Budapest, Napvilág, 272-287.
8. Bodnár Ilona (2006): Sikeres edzőnők pályaválasztásának és pályakezdésének elemzése. *Kalokagathia*, 44. 1-2. 106-116.
9. Bodnár Ilona (2006): Tornásztestet öltetni.: Amit a sportszociológus a "Fehér tenyér"-ből kiolvast. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 7. 3. 11-15.
10. Bodnár Ilona (2007): Mi, testnevelési tanárnők: Egy szakma kollektív női identitásának kialakítása. *Iskolakultúra*, 17. 8-10. 60-69.

11. Bodnár Ilona – Garancsi Györgyi (2007): A nők szerepvállalása a pártpolitika gyakorlatában: politikusnők karriertípusai. In: Palasik M. (szerk.): *A nő és a politikum*. Budapest, Napvilág, 395-450.
12. Bodnár Ilona (2007): A főiskolai sport társadalmi háttere a múlt század első harmadában. *Kalokagathia*, 45. 1-2. 42-49.
13. Bodnár I. (2007): A megtestesült tudás. A Fehér tenyér című film sportszociológiai elemzése. *Filmkultúra* (www.filmkultura.hu)
14. Bodnár Ilona (2008): Test- és éntudat kölcsönössége a versenysportban. *Szociológiai Szemle*, 18. 2. 131-145.
15. Bodnár Ilona (2008): Edzőképzés: hídverés gyakorlat és elmélet között. *Magyar Edző*, 11. 2. 34-37.
16. Bodnár Ilona (2009): A szociális ügyesség szerepe a sportban. In: Bognár J. (szerk.): *Tanulmányok a kiválasztás és a tehetséggondozás köréből*. Budapest, MSTT, 98-110.
17. Bodnár Ilona (2009): Human body, consciousness and identity in the mirror of life interviews with female coaches. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 46. 208-219.
18. Bodnár Ilona (2010): Az edzői foglalkozás angolszász kezdetei. *Magyar Edző*, 13. 4. 34-35.
19. Bodnár Ilona (2011): Az edzői foglalkozás professzionalizálódásának kezdetei Magyarországon. *Sic Itur ad Astra*, 62. 51-73.
20. Bodnár Ilona – Perényi Szilvia (2012): A socio-historical approach to the professionalisation of sporting occupations in Hungary during the first decades of the twentieth century: the coach. *The International Journal of the History of Sport*, DOI: 10.1080/09523367.2012.666971